

IZVJEŠĆE GENERALNOG INSPEKTORA VOJNE KRAJINE, NADVOJVODE LUDWIGA VON HABSBURG-LOTHRINGENA, O STANJU ZATEČENOM U SLAVONSKOJ VOJNOJ KRAJINI NAKON PUTOVANJA 1808. GODINE – PRIJEVOD I PRIJEPIS IZVORNOG RUKOPISA

HR-HDA-FOND 430 (SLAVONSKA GENERALKOMANDA), KUT. 48, 1809-R-4/1. (IZVJEŠTAJ NADVOJVODE LUDWIGA O STANJU U SLAVONSKOJ VOJNOJ KRAJINI NAKON PROPUTOVANJA)

Mislav RADOŠEVIĆ
radoševicmislav@gmail.com

Stručna objava izvora
UDK / UDC: 355.48(497.5)“1808”(093)
94(497.5)“18”(093)

Potpisivanjem mira u Schönbrunn 14. listopada 1809. godine Habsburška Monarhija je izgubila posjede i zemlje uz istočnojadransku obalu, koje će unutar Napoleonove Francuske biti poznate kao »Ilirske provincije«, a morala je također smanjiti vlastitu vojsku, ući u savezništvo s Napoleonom preko njegovog dogovorenog braka sa princezom Marijom Lujzom te pridržavati se pravila »Kontinentalne blokade« i prekinuti ekonomske veze s Velikom Britanijom. Među tim »većim odlukama«, nalazila se i jedna manja: ukinuće Generalnog inspektorata Vojne krajine. Zadnja osoba koja je nosila naslov generalnog inspektora Vojne krajine je bio mlađi brat cara Franje I., podmaršal i nadvojvoda Ludovik Austrijski (puno ime Ludwig Joseph Anton von Habsburg-Lothringen, 1784. – 1864.). Zbog čega su u ovom kontekstu ta institucija i ta osoba važne? Prije mira u Schönbrunn u listopadu 1809. godine, prije velikog i konačnog poraza habsburške vojske u bitki kod Wagrama 6. srpnja, nadvojvoda Ludovik je bio jedan od zapovjednika habsburških postrojbi koje su pretrpjele poraz u bitki kod Abensberga u Bavarskoj 20. travnja te se nakon tog poraza povukao sa mjesta zapovjednika.¹ No 18. ožujka, otprilike mjesec dana prije tog kobnog dana u Abensbergu, dok se nadvojvoda spremao poći na ratni put, potpisao je jedan izvještaj tijekom svog boravka u Beču: radilo se o izvještaju o stanju zatečenom u Slavonskoj vojnoj krajini koju je nadvojvoda obišao 1808. godine.

Naime, nadvojvoda je od 1804. godine nosio naslov generalnog inspektora Vojne krajine i osnovni zadatak, koji je dobio od strane Dvora, je bio da obiđe cijeli vojnokrajiški sustav od Jadrana do Karpata i napiše izvješće o stanju na terenu, jer su Dvoru, prije svega Dvorskoj komori i Dvorskom ratnom vijeću, trebali što točniji i jasniji podaci o demografskoj, ekonomskoj i političkoj situaciji na području Vojne krajine, kako bi znali procijeniti vlastite sposobnosti i koliko se mogu pouzdati u krajiške snage za ratne potrebe u idućem potencijalnom sukobu s Napoleonom. Zbog toga je posjetio, uz Hrvatsku vojnu krajinu 1807. godine,² naposljetku i Slavonsku vojnu krajinu 1808. godine te ostavio rukopisne bilješke o stanju iste, koji se čuvaju danas u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

Nadvojvodino izvješće nam je korisno jer donosi opise okoliša i životnih uvjeta u kojima se nalaze stanovnici Slavonske vojne krajine početkom 19. stoljeća, ali i njihove same želje i privredni potencijal

¹ Biografski podaci o nadvojvodi Ludwigu dostupni na: https://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Habsburg,_Ludwig_Joseph_Anton (posljednji uvid 11.11.2018.)

² Drago Roksandić, *Vojna Hrvatska: La Croatie Militaire – krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809.-1813.)*, 1. knjiga (Školska knjiga-Stvarnost, Zagreb, 1988.), 324 – vidi bilješku 19

koji mogu imati u tom okolišu. Naglasak je prije svega na opisu stanja poljoprivrede unutar slavonskog, vojnokrajiskog društva, popraćenog fiziokratskim idejama i komentarima samog nadvojvode, koji vidi i potencijal njezinog daljnjeg razvoja. Osim poljoprivrede, dotiče se i problematike razvoja slavonskih vojnih komuniteta, održavanja prometnica i vodenih kanala, izgradnje nasipa duž savske obale, donosi odredbe vezane za školstvo i prava svećenstva te upozorava koje se još stvari mogu popraviti unutar vojnokrajiske privrede i što je dotada bilo zanemareno od strane krajišnika. Tu prije svega upozorava na nedostatak staja za držanje stoke te sjenika i ambara za držanje uroda preko zime, što dovodi u pitanje i problem nedostatka gnojiva, kao i nepostojanje uređenog šumarskog sustava, gdje mlada stabla, unatoč uredbama, bivaju posječena i šume bivaju raskršćene u polja. Umjesto širenja oranica na štetu šuma, nadvojvoda predlaže da se isuše bare i močvarna područja uz rijeke i kanale te da se plodna polja dobivaju hidrotehničkim melioracijama močvarnog tla, a ne krčenjem šumskih površina. Osim navedenih činjenica, dotiče se nadvojvoda i pitanja svilarstva, odnosno uzgoja dudovih stabala na području Slavonske vojne krajine. Izvješće je također korisno i zanimljivo zbog toga što se u njemu uspoređuju privredna stanja između teritorijalno-administrativnih jedinica Slavonske vojne krajine (sve pukovnije, vojni komuniteti i Šajkaški bataljun), što nam daje jednu perspektivu u određene mikrohistorijske obrasce unutar slavonskog, vojnokrajiskog društva. Izvješće je stoga korisno prije svega istraživačima ekohistorije i ekonomske historije, ali i istraživačima brojnih drugih znanstvenih disciplina, kao npr. geografije, hidrotehnike, agronomije, šumarstva, etnologije, pravne historije i dr.

Naposlijetku prilažem transliterirani rukopis izvješća nadvojvode Ludovika s njemačkog kurzivnog pisma (njemačkog kurenta) na tiskano latinično pismo u originalu (njemački jezik s početka 19. stoljeća) i s prijevodom na standardni hrvatski jezik. Rukopis se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u sklopu fonda Slavonske generalkomande (HR-HDA-430) u kutiji br. 49 pod signaturom 1809-R-4/1. Originalni izvještaj je napisan na ukupno 17 folija (stranica) koje su označene u uglatim zagradama kraticom fol. i brojem stranice, npr. [fol.1], te smještene na kraj označene stranice. U uglatim zagradama su navedene riječi i dijelovi teksta koji su nečitki, no može se iz konteksta pretpostaviti o kojim se riječima radi, a uz nepoznate riječi ili za kontekst nejasne riječi je stavljen znak upitnika u obloj zagradi (?). Prilikom transliteracije su korištena pravila za transliteriranje njemačke rukopisne građe i po napucima Sanje Lazanin iz njezinog *Priručnika iz njemačke paleografije*,³.

PRIJEVOD IZVJEŠĆA

Njegovo carsko Veličanstvo generalisimus nadvojvoda Karlo izvolio je blagonaklono primiti moj izvještaj o proputovanju kroz slavonsku i banatsku Vojnu krajinu i odobriti zahtjeve, koje sam nakon stečenog uvida u lokalne prilike smatrao korisnima za blagostanje Krajine i za dobrobit službe. Predajem stoga taj (izvještaj) Generalkomandi s mojim dodatnim primjedbama, pri čemu unaprijed podsjećam, da se većina njih ne može primijeniti odmah u trenutnoj situaciji, nego tek poslije, pogotovo tada, kada se sve krajiške postrojbe izvan Vojne krajine vrate doma i kada će radne snage manje nedostajati.

a) U Slavoniji su mi osobitu pažnju privukle mnogobrojne poplave i močvare. Nizinski položaj zemlje, njezina okruženost glavnim vodotocima, postojeći kanali ispunjeni muljem i otpadom, koji pogotovo pri nevremenu i kiši ne mogu prihvatiti brdske vode te nisu u mogućnosti ispuniti svoju ulogu odvodnih kanala, najčešći su razlozi štetnih poplava, uslijed čega se izgubi inače obilan urod, i puno obradivog zemljišta, a zrak postaje nezdrav.

b) Tijekom svog boravka posavjetovao sam se i složio s gospodinom generalom oko sredstava i načina, kako bi se ovim nedaćama donekle moglo stati na kraj.

c) Prvo i najvažnije što se mora poduzeti jesu nasipi na Savi: pomoću njih se Brodska pukovnija u većoj mjeri već zaštitila od poplava i pritom je dobila mnogo obradivog zemljišta. Sada je te nasipe potrebno nastaviti podizati uzvodno u Gradiškoj pukovnici, koja zbog pritiska vode još više pati te nizvodno u Petrovaradinskoj pukovnici.

³ Sanja Lazanin, *Priručnik iz njemačke paleografije* (Tipex, Zagreb, 2004.), 124 str.

d) Plan će zapovijedajući gospodin general prema meni iznijetim prijedlozima zasad obraditi i dati pripremiti, e) pri čemu se treba uzeti u obzir osnovno načelo, da se nasipi ne smiju podići preblizu rijeke, kao što sam primijetio na nekim mjestima u Brodskoj pukovnji, jer su u protivnom podivanja i rušenja nasipa neizbježna.

Prednosti, koje će imati općine od dobro postavljenih nasipa su u tolikoj prevazi (toliko jasne), da bi trebale biti jasne svakom pojedinom krajišniku bez daljnjih objašnjenja. Nadam se stoga, da će općine, kada dođe vrijeme za izgradnju nasipa, biti spremne ovdašnje potrebne radove besplatno obavljati, kao što je bio i slučaj u Brodskoj pukovnji, pri čemu se oni tada moraju planirati zajedno s državnom rabotom. Bez toga se njihovo izvođenje može odvijati tek postupno, jer ne želim da se krajišnici iskorištavaju iznad njihovih snaga; stoga se ovdje zahtjeva, da se svakoj općini dodijeli jedan određeni potez (nasipa) te da se podijeli i izmjeri, koliko se na godišnjoj razini mora izgraditi.

Što se tiče čišćenja postojećih kanala (i jaraka) u zemlji, ne bi se trebalo ništa dalje poduzimati, osim već započetog čišćenja kanala Jarčine; no kako bi se spriječila daljnja naplavlivanja nabujalih tekućih voda, smatram nužnim, da se zabrani daljnja izgradnja novih mlinova na spomenutim kanalima i jarcima, kao na primjer na Bosutu i Biđu, jer su za takve mlinove potrebni nasipi i brane koji sprečavaju protok vode, oštećuju obale kanala i time umnožavaju uzroke poplava.

Smanjivanje i isušivanje močvara bi mogao biti velik dobitak za zemlju, time što bi se pored dobivanja velikih površina dobrog obradivog zemljišta mogla postići i prednost ciljanog navodnjavanja. Nakon svih onih potraživanja za većom dodjelom zemljišta, koje sam dobivao od pojedinih krajišnika, ali i cijelih općina, smatram da je krajiški narod sklon iskoristiti sredstva kako bi došao do većih površina zemlje. Općine su stoga pozvane na isušivanje močvara, koje se postiže izgradnjom odvodnih kanala, (i) svakoga, tko se upusti u taj rad i močvaru isuši, dobiva pravo vlasništva nad isušanim urbarnim zemljištem, s poreznim oslobođenjem od 12 godina.

Ako bi krajišnici bili voljni poduzeti takvo isušivanje močvara, trebali bi znati izvoditi primjerene odvodne jarke i kanale, a pukovnijski bi zapovjednici svaki put morali dotične pravce nivelirati i označiti jarke koji će se graditi, a koji moraju biti tako položeni da pored isušivanja močvara, tamo gdje je moguće, proizvoljno služe i za navodnjavanje obližnjeg zemljišta.

Uostalom svaki će mi prijedlog o isušivanju dobro doći, a onaj čiji se prijedlog može iskoristiti, imat će pravo na nagradu primjerenu uloženoj trudu ovisno o postignutoj svrsi.

U Šajkaškom bataljunu, koji je zbog svoga položaja između Dunava i Tise jako izložen prodorima vode, valja podići sustav obrane na svim onim mjestima, gdje poplave ne ugrožavaju samo pašnjake već i oranice i sama naselja, kao što je to bio slučaj kod štapskog mjesta Titela, gdje su izgrađene »mamuze«⁴, čija je izgradnja tako brzo dovršena zbog stručnosti i mudrog upravljanja zapovijedajućeg gospodina generala.

Zemljoradnja, ovaj prazvor svakog privređivanja, nije u tako dobrom položaju, kakav bi zemlja zbog velike količine dobrog tla, mogla imati. Pronašao sam previše neobrađene zemlje, a ona obrađena nije se pak dovoljno dobro iskorištavala. Samo s Brodskom pukovnijom i Šajkaškim bataljunom imam razloga biti više zadovoljan. Općenito ipak nisam bio uvjeren da su ovime donesene razne odredbe polučile uspjeha, posebno one, koje sam 7. svibnja 1807. godine pod zapovijedi B. 1396 oko kultura livada prosljedio. Uvjeravali su me ipak, da su krajišnici počeli sve više ulagati u zemljoradnju; smatram da je ipak veća i bolja iskoristivost zemljišta neminovno potrebna jer sam već više puta podsjećao, da nije dovoljno samo toliko zasaditi kako se u dobrim godinama ne bi gladovalo, već se mora pobrinuti za moguće viškove i rezerve za slučaj loše godine i da se podigne razina blagostanja.

U ovom se slučaju ne može pouzdati u nastojanje samih krajišnika, osim što se mora zaustaviti njihova tromost u vezi s poslom, potrebno je još mnogo podučavati krajiški narod kako bi naučio dobro obrađivati svoja polja.

Već i ratarska oruđa nisu u potpunosti valjana za obradu tla: većina plugova je nespretna i kruta, željezne oštrice su im tupe i zbog toga neprikladne pri određivanju dubinskog ili površinskog oranja.

⁴ Vrsta pojačanja nasipa u obliku isprepletenog pruća i zemlje, koji se podiže uz korito rijeke

Rahljenje tla se vrši neuredno, pri čemu je također vidljiv nedostatak željeznih zubača (drljača) te stoga ostaju svaki put grumeni zemlje, koji onemogućuju rast već ionako nedovoljno utisnutih (posijanih) zrna sjemena. Plugova i drljača također nema dovoljno, pri čemu se posebna pozornost treba posvetiti tomu da se one kuće koje su u mogućnosti same upregnuti plugove, potakne na njihovu nabavu.

Ako bi siromašnijim kućanstvima trebao predujam za njihovu nabavu, tada se on može dobiti ili iz općinskih blagajni ili uz ovdašnju dozvolu iz krajiškog Proventnog fonda s utvrđivanjem primjerenih termina otplate.

U slučaju nestašice gnojiva i u slučaju kada se nedovoljno poznaje koje su vrste gnojiva pogodne za različite vrste tla, ne čini se u smjeru poboljšanja polja ništa više od toga da se polja ostave na ugaru više godina. Pošto je to jedan vrlo spori način poboljšavanja za koji krajišnici nemaju strpljenja, javlja se potreba da se ta zemlja napusti i da se, tamo gdje su šume, to zemljište nadoknadi raskrčivanjem novih oranica.

To zadiranje u šumu ipak ne mogu dopustiti. Budući da sam primijetio, da su pukovnije prema tome bile previše blagonaklone i popustljive, smatram da se ubuduće bez ovdašnje dozvole nijedno šumsko zemljište ne smije prepustiti krajišnicima i da svako eventualno postupanje oko prepuštanja šumskog zemljišta mora biti podvrgnuto stručnom mišljenju Šumarske uprave.

Nedostatak dobrih staja i prostranih sjenika također je zapreka poljoprivredi i stočarstvu. Sva nastojanja za razvoj kultiviranog zemljišta su uzaludna dok te stvari ne budu riješene. Bez staja će stoka uvijek ostati kržljava, tako da se ne može ni razmišljati o dobivanju dobrog gnojiva. Dobra, uvijek za rad spremna stoka je prvi uvjet dobre poljoprivrede, ali takva ne može biti ako se prikladno ne održava i hrani u stajama, to jest ako bi se hranila samo na pašnjacima.

Pored mnogih drugih loših posljedica sljedeća je jedna od najvažnijih, a to je da se stoka ne može upotrijebiti u poljskim radovima u nadolazeće proljeće, pri čemu se gubi najbolje vrijeme za ljetno sjeme i mnogi urodi bivaju loši. Misli li se pri tome da baš u to vrijeme, kada se treba osigurati zimsko sjeme, stoka biva zbog vršidbe plodova toliko jako izmorena, što se naposljetku zbog nedostatka sjenika ne može pomaknuti u kasniji termin, pa to sve utječe na loše stanje stoke, njezino rano ugibanje, neizdržavanje teških poslova u spomenuto vrijeme i time cjelokupno zaostajanje privrede postaje potpuno objašnjivo.

Ovdje je još i nedostatak u ispravnoj podjeli radne snage, što je vrlo čest slučaj ne samo u poljoprivredi, već općenito u svim poslovima. Kako bi se pomoglo pri tome, potrebni su uz staje i prostrani sjenici. Kad budu oni jednom izgrađeni, tada se mogu plodovi odmah poslije žetve donijeti na suho, biti osigurani od truljenja, a preko zime, kada nema drugog posla, očišćeni sa stabljika. Prije svega bi se to trebalo učiniti s plodovima koji se ne mogu odmah poslije žetve vršiti, kako na otvorenom ne bi bili prepušteni lošem djelovanju mokre jeseni i zimskom nevremenu, kao i raznim nametnicima. Generalkomanda stoga ima poslati sve što god je krajišnicima potrebno za izgradnju staja i sjenika i to im olakšati. Pokraj besplatne nabave građevinskog drveta iz državnih šuma gdje one postoje, voljan sam odobriti posezanje potrebitog, dakle i novčanih predujmova iz krajiške Proventne zaklade uz određene rokove otplate, pa čak i oprost od državne rabote.

U slučaju da krajišnici poduzmu te poslove, ali ih ipak zanemaruju ili propuštaju, bio bih prisiljen odrještio ih kazniti za ono što se od njih zahtijevalo, a nisu uspjeli ostvariti.

U vezi s nedostatkom pašnjaka primio sam brojne pritužbe da ih krajiške općine smatraju nedovoljnima iako je njihov broj zadovoljavajući, a problem leži u tome, što se drži nesrazmjerno velik broj stoke, koja se hrani samo na ispaši, a također nije nigdje prikladno određen ni period mirovanja pašnjaka radi oporavka trave, i što se čak puštaju čekinjaši (svinje) u pašnjake pa sam njihove velike dijelove našao izrovane.

Prirast stoke je prije svega poželjan i dobrodošao, ali on bi zbog gore navedenog morao postaviti zahtjeve za bolju brigu o poljima i livadama, kako bi se mogućnosti proizvodnje hrane stavile u odgovarajući omjer s brojem stoke. Na to sam upozorio pukovnijske i satnijske zapovjednike kao i na periodičnu poštedu i obnovu ispašom istrošenih zemljišta i naposljetku na zabranu puštanja svinja u pašnjake.

Kulturu voćnih stabala i korištenje kućnih vrtova našao sam daleko ispod razine koja bi prema uvjetima tla i klime bila moguća.

U Slavoniji uglavnom ne nedostaje voćnih stabala već se ona ne oplemenjuju: u dogledno ću se vrijeme posvetiti osnivanju »voćarskih škola« na tom prostoru, kako bi se krajišnike opskrbito mladicama, i odredit ću poticajne premije za osobito izvrsne voćare.

Povećani uzgoj vrtnih i kuhinjskih kultura moram izrazito preporučiti, pri čemu se postiže blagotvoran unos zdrave prehrane i može se uštedjeti mnogo kruha. S čuđenjem sam promatrao, kako veći dio naroda svoje kućne vrtove uopće ili vrlo slabo koristi, iako istovremeno sve vrste povrća dobro uspijevaju: tomu sam se uvjerio tijekom obilaska kućnih vrtova mnogih časnika i crkvenih ljudi.

U šumama osim nekolicine revira sa zabranama sječe nisam pronašao pravo šumarstvo. Stabla srušena vjetrom i granje leži često razbacano na hrpe, koje u nekim područjima podsjećaju na barikade. Našao sam mlada stabla posječena, dok bi stara, suha i neplodna ostala stajati.

Mladice nisu pošteđene, one koje sam vidio obrstila je stoka i potpuno su zakržljale. Dokaz za to, da se nije stalo na kraj ispaši stoke u šumama i da se ne razmišlja o velikoj potrebi pošumljavanja.

Privremeno, sve dok se do završetka šumske izmjere ne izda nekakav drugačiji propis, zbog šumskog privređivanja preporučam jedno propisno pridržavanje šumskog regulativa i onoga, što ovdje propisuje kantonski regulativ, pri čemu prije svega podsjećam na osnovno načelo, da ako ima dostupnog i iskorištivog ležećeg drveta, da se ne smije posjeći nijedno zeleno stablo.

Budući da je zbog velikog broja šuma u Slavonskoj (vojnoj) krajini potreban još jedan šumarski direktor; tako je Njegovo carsko veličanstvo generalisimus nadvojvoda Karlo odobrio njegovo namještanje i to za Srijemsku brigadu, pri čemu imenujem šumara Franz Bachoffena iz Njemačko-banatske pukovnije, sa svim pravima uživanja pozicije šumarskog direktora i za tu poziciju primjerene godišnje plaće u iznosu od 600 forinti, koja će se isplaćivati iz Proventnog fonda Petrovaradinske pukovnije, kao i troškovi za uzdržavanje konja u iznosu od 144 forinte te da mu se ovaj dekret uruči preko posredništva Banatske generalkomande. Generalkomanda je dužna prihvatiti njegovu uobičajenu prisegu na dužnost, i od dana njezina davanja iskazati njegova primanja kod Petrovaradinske pukovnije. Ovaj pak ima preuzeti svoj položaj kod brigade u Mitrovici, gdje je dužan otići što prije: Generalkomanda se ima pobrinuti za to, da mu se u Mitrovici priskrbi potrebni smještaj. On (direktor) će pak dobiti pod svoju nadležnost šumske revire Petrovaradinske pukovnije, Šajkaškog bataljuna i slavonskih vojnih komuniteta. U Vinkovcima smješteni šumarski direktor Maschek ima ovome prepustiti sve ono što se odnosi na spomenute šumske površine. Prema tome ostaje šumarskom direktoru Mascheku još nadležnost nad šumskim površinama Brodske i Gradiške pukovnije. Budući da su zapošljavanjem 2 šumarska direktora poslovi podijeljeni i u suštini olakšani, očekujem prestanak kršenja propisa te da se podređeno šumarsko osoblje kroz podučavanje i strogu kontrolu pridržava svojih dužnosti.

Imam razloga biti zadovoljan s proizvodnjom svilenih galeta u Brodskoj i Gradiškoj pukovnji; u Petrovaradinskoj pukovnji i Šajkaškom bataljunu ljudi su, čini se, manje skloni toj privredi; stoga se mora krajiški narod općenito poticati na to.

Zbog izgradnje potrebnih predionica svila pozivam se na ovdašnje uredbe od 6. i 7. studenog prošle godine B. 4287 i 4335, koje bi što prije trebale dati rezultate.

Dudovih stabala Gradiška pukovnja ne posjeduje toliko mnogo kao Brodska pukovnja, a za njom također zaostaje i Petrovaradinska pukovnja, dok Šajkaški bataljun ima općenito vrlo malo dudovih stabala, od kojih su većina još mladice nedovoljno stare za skidanje lišća.

Mora se pokloniti posebna briga što većem širenju uzgoja dudovih stabala, bez kojih ne može rasti proizvodnja galeta, i u svakom većem mjestu moraju biti zasađeni plantažni vrtovi.

Brojni su pokušaji sadnje stabala u aleje, od kojih je većina propala, osim onih u Brodskoj i Gradiškoj pukovnji, gdje sam našao više uspješno zasađenih aleja. Neuspjele se većinom odnose na Petrovaradinsku pukovnju. Stabla, koja su dosad bila posađena, pretanka su, a primijetio sam da su posađena u proljeće umjesto u jesen. Tako sam saznao da također nisu uspjele ni žive ograde. Greška bi mogla biti u tome što ih se sadi u zemljanu hrpu umjesto da ih se posadi pa tek onda pokrije zemljom.

U budućuće bi se sadnja drveća u alejama i živih ograda trebala odvijati pod okom nadglednika dudinjaka ili šumarskog personala koji se s time znaju ophoditi.

Jasenovačka brana u Gradiškoj pukovnji se ima na obje strane okružiti vrbama, pri čemu također taj zadatak dodjeljujem i Generalkomandi Banske krajine na onom potezu spomenute brane, koji pripada 2. Banskoj pukovnji. Tako će brana dobiti na čvrstoći.

Ovdašnje trošne(?) kuće treba zamijeniti, pri čemu bi prijedlozi zamjena sa uvjetima preuzimanja daljnjih odluka trebali ovamo biti poslani.

Građani Mitrovica su me osobno upozorili na želju za osnivanjem jedne bolnice, jesu li potrebna sredstva dostupna i kako bi se taj zahvat uopće izveo, potrebno je poslati prijedloge oko tih pitanja.

U vezi sa zahtjevom petrovaradinskog komuniteta o prebacivanju magistrata iz utvrde u predgrađe Ludwigsthal još sam 18. svibnja prošle godine zatražio relevantne prijedloge koji se imaju što prije uvrstiti kako bi se zgrada gradske uprave u tvrđavi što prije dobila za činovnike Generalkomande, kojima ionako nedostaje mjesta za odsjedanje.

Izgradnja gradske vijećnice u Karlovcima je tekla sporo, pri čemu je pouzdano nedostajalo dobrog nadzora. Ne sumnjam da je zapovijedajući gospodin general već pronašao potrebnu pomoć.

Gradsku vijećnicu u Zemunu smatram premalom i općenito izgrađenu od lošeg građevinskog materijala: čim prije sredstva budu dostupna i kad se bude moglo računati na radnike, mora se tamo podići nova vijećnica.

Tamo nedostaje i prostrana vojna bolnica zbog čega je većina bolesnih vojnika morala biti smještena u građanske kuće, gdje su previše prepušteni sami sebi na brigu i izloženi većoj opasnosti širenja zaraznih bolesti. Zbog trenutnog stanja i smanjene opskrbe izgradnja nove bolnice nije tako hitna; no kad se uvjeti promijene, tada bi Generalkomanda trebala prijedloge o nužnoj ispomoći poslati ovamo na daljnje postupanje.

Zbog lošeg stanja katoličke crkve i nedostatka vlastite crkvene imovine zaprimio sam dosta hitnih primjedbi, u čiju sam se istinitosti većinom i sam imao prilike uvjeriti. Tim sam molbama već udovoljio, gdje je dozvolom određeno što je nužno učiniti, pri čemu bih podsjetio još na to da je izvođenje ovdje potrebnih radova moguće samo postupno ovisno o količini i dostupnosti radne snage ili krajišnika.

Šajkaški bataljun se mora posvetiti brodogradnji kao i gradnji drugog potrebnog drvenog oruđa i uvijek mora imati na raspolaganju dobro osušeno drvo.

Kako bi i slavonske krajiške pukovnije mogle biti opskrbljene nužnim blanjalicama za izradu kratkih užlijebljenih šindri, ima Generalkomanda na temelju izvješća od 15. prošlog mjeseca R. 491 što prije poslati na izvršenje prijedloge koje je dala krajiška građevinska uprava.

Kod utvrde Stara Gradiška pronašao sam veliku hrpu opeka koje, iako pripadaju utvrdi, njoj nisu potrebne. Generalkomanda ima ovdje prikazati koliko je od tih opeka još iskoristivo i mogu li one gdje drugdje u Vojnoj krajini poslužiti, ako ne, onda po kojoj bi ih se cijeni moglo preuzeti.

Nekolicina općinskih skladišta u Gradiškoj pukovnji je loše građena i u njima će krajišnici zasigurno izgubiti svoje plodove. Ovo je slučaj također i s više kukuruznih ambara u Brodskoj pukovnji. U tom se slučaju moraju poduzeti nužni koraci.

Općinsko skladište kod Čuruga u Šajkaškom bataljunu pronašao sam puno žitnih crvi (žizaka), od kojih ga se mora očistiti i u budućuće se mora pripaziti na bolje očuvanje plodova. Gradiška pukovnja ima još nekolicinu starih poreznih dugovanja i dugovanja u hrani čijem se podmirenju od jako siromašnih krajiških kuća ne može nadati. Kako bi se ista stara dugovanja ispisala iz besmislenih zabilješki, potrebno je ovdje priložiti pripadajuću molbu o zastari.

Kako bi se potrebne pripreme za regulaciju školstva u cjelokupnoj Vojnoj krajini mogle ispuniti, tako je potrebno podastrijeti dobro promišljene prijedloge oko svega onoga što se smatra potrebnim s obzirom na metode učenja i katehizaciju mladih bilo koje vjerske zajednice, kao i za razvoj škola i obrazovnih institucija. Za podnošenje tih prijedloga ne pozivaju se samo pukovnije, šajkaški bataljun i vojni komuniteti, već i školsko osoblje, a s obzirom na katehizaciju i svećenstvo, a posebno valja objaviti na kojim mjestima i iz kojih razloga bi se tražilo osnivanje dodatnih njemačkih škola.

Ove pojedinačne prijedloge ima Generalkomanda skupiti i sa svojim vlastitima ovamo poslati.

Kako bi se u slučaju iznajmljivanja (zakupljivanja) državnih gostionica, mesnica, mlinova, itd., dobio uvid u stvarnu vrijednost objekta i u njegovu zakupninu koju on treba dati uračunavajući ostala podavanja: stoga je ubuduće potrebno svaki takav najam unijeti u Zakupni protokol (Exarendirungsprotokoll) koji u krajiškim ekonomskim izračunima mora prikazivati navedenu vrijednost odgovarajućeg objekta.

Nadalje sam primijetio da se u Šajkaškom bataljunu prodaju zemljišta siromašnih šticenika (Pupillengründe). To izravno krši Osnovne zakone, pogotovo dio pod paragrafom 20 istog zakona, na čije činjenično stanje još jednom podsjećam.

Što se tiče opsega livada i količine ogrjevnog drveta za one katoličke župnike koji su u Slavonskoj vojnoj krajini imenovani iz redova lokalnih kapelana, i primili dekrete Dvorskog ratnog vijeća, prema mojoj zapovijedi od 9. lipnja prošle godine, poslanoj iz Titela, i po odluci izvješća Generalkomande od 25. lipnja prošle godine poslanog ovamo, utvrđuje se sljedeće: jednom takvom svećeniku mogu biti dodijeljena 4 jutra livada i prepuštena na neoporezivo korištenje, ako bi osim u vlastitom mjestu stanovanja morao služiti i brinuti se još i o drugim filijalama te bi zbog toga imao potrebu držanja i uzgoja konja, za čije potrebe dotična općina ima osigurati dobrovoljno košenje i dovoz sijena, te vlastitim (župnim) konjima odvoziti, dovoziti i vraćati svećenika u filijale i na druge dušobrižničke lokacije.

U protivnom svi oni svećenici, koji nemaju drugih dušobrižničkih obveza, osim u vlastitom mjestu stanovanja, ili koje krajišnici odvoze svojim konjima u filijale, nemaju pravo na korištenje spomenutih livada jer nemaju potrebu držanja konja.

Svaki svećenik ima pravo na 12 hvati besplatnog ogrjevnog drveta godišnje, čiju sječu i dovoz imaju osigurati općine koje pripadaju župi.

Ova naredba se odnosi samo na nove svećenike, dok se na one stare, kojima je već određeno lukno, ta naredba ne odnosi i ostaju im njihove stare livade i količina drveta.

Od Generalkomande očekujem s pouzdanjem i uvjerenjem, da će moje naredbe i zahtjeve, kada to uvjeti i vrijeme dopuste, što prije dati na provođenje. U Beču 18. ožujka 1809. godine

(potpis) Nadvojvoda Ludwig, Podmaršal

TRANSLITERACIJA ORIGINALA

Seine des Generalissimus Erzherzogs Carl Kaiserliche Hoheit geruheten Meine Relazion über die Bereisung der slawonischen und banatischen Militärgrenze huldreichst aufzunehmen, und die Anträge zu genehmigen, die Ich nach den Mir verschafften Lokal-Ansichten zum Wohle der Grenze und zum Besten des Dienstes zu machen befand. Ich gebe diese daher dem General-Commando mit Meinen sonstigen Bemerkungen bekannt, wobei Ich jedoch im Voraus erinnere, daß bei den gegenwärtigen Umständen mehrere derselben nicht gleich, sondern nur nach und nach, und besonders erst dann in Ausführung genommen werden können, wenn die ausser der Militärgrenze befindlichen Grenztruppen in diese wieder zurückkommen, und es an arbeitsamen Händen weniger mangeln wird.

a) In Slavonien zogen vorzüglich die vielen Uiberschwemmungen und die Sumpfe Meine Aufmerksamkeit an sich. Die tiefe Lage des Landes, seine Umgebung von Hauptströmen, die vorhandenen mit Schlamm und Unrath angefüllten Kanäle, welche das Gebirgswasser besonders bei Thauwetter und Regengüssen nicht aufzunehmen, und ihren Zweck als Entwässerungs-gräben nicht zu erfüllen vermögen, sind die vorzüglichsten Ursachen der schädlichen Ergiessungen, wodurch manche sonst ge segnete Erndte, und so vieles Akerland verlohren, und die Luft ungesund wird.

b) Ich habe Mich schon bei Meiner Anwesenheit mit dem kommandierenden Herrn Generalen über die Mittel berathen und vereiniget, wodurch diesem Uibel doch einiger massen Schranken gesetzt werden könne. [fol. 1]

c) Das erste und notwendigste was unternommen werden muß, sind die Dämme an der Save: das Brooder Regiment hat sich durch diese größtentheils schon gegen Uiberschwemmung geschützt, es gewann damit vieles urbare Akerland. Nun ist [aber] nötig, diese Dämme auch aufwärts im Gradiscaner

Regimente, das durch den Wasserrückdruck noch mehr leidet, und abwärts in dem Peterwardeiner Regimente fortzusezen.

d) Den Plan hinzu wolle der kommandierende Herr General nach seinen Mir geäußerten Vorschlägen einstweilen bearbeiten und vorbereiten lassen, e) wobei als Grundsatz anzunehmen ist, daß die Dämme nicht zu nahe am Flusse, wie ich es hie und da im Brooder Regimente bemerkte, angelegt werden dürfen, weil sonst die Unterwühlung und Einreissung der Dämme unvermeidlich wird. Die Vortheile, welchen Gemeinden durch gut angelegte Dämme zugehen, sind zu überwiegend, als daß sie nicht einem jeden einzelnen Grenzer ohne weiterer Erklärung faßlich sein sollten. Ich hoffe daher, daß die Gemeinden, wenn es seiner Zeit zur Herstellung der Dämme kömmt, sich werden bereit finden lassen, die hiezu erforderlichen Arbeiter, wie es auch im Brooder Regimente geschah, unentgeltlich beizustellen, wogegen sie aber als dann mit der ärarischen Arbeit möglichst geplant werden müssen. Ohnedieß kann die Ausführung nur nach und nach geschehen, weil Ich die Grenzer nicht über ihre Kräfte angestrengt wissen will; hiezu wird daher erfordert, daß jeder Gemeinde eine bestimmte Streke zur Herstellung zugetheilt, und abtheilig ausgemessen werde, was von Jahr zu Jahr herzustellen seyn wird.

Was die Reinigung der im Lande vorhandenen Kanalgräben betrifft, so läßt sich ausser demjenigen, was schon wegen des Jarcsiner [fol. 2] Grabens eingeleitet ist, vor der Hand nichtsweiter veranlassen; um jedoch die Anschlammung nicht noch durch gefliessentliche Wasserschwellungen, zu vermehren, so finde Ich nöthig, die Erbauung neuer Mühlen auf dergleichen Kanalgräben, zum Beispiel: auf der Bossut und Bigy zu untersagen, weil die zu diesen Mühlen erforderlichen Dämme und Wehrenden Ablauf des Wassers hindern, die Kanalufer beschädigen, und dadurch die Uiberschwemmungs-Ursachen vervielfältigen. Die Abzapfung und Austroknung der Sümpfe, könnte ein grosser Gewinn für das Land werden, nebst dem, daß sehr vieles gutes Akerland gewonnen werden kann, ließ sich auch noch der Vortheil der willkührlichen Bewässerung erreichen. Nach den vielen Gesuchen, die Ich von einzelnen Grenzern, und ganzen Gemeinden um vermehrte Grundzutheilung erhielt, sollte Ich allerdings glauben, daß das Grenzvolk sehr geneigt seyn müsse, von den Mitteln zu mehreren Gründen zu gelangen, Gebrauch zu machen. Die Gemeinden sind daher zur Austroknung der Sümpfe, die durch Abzugsgräben bewirkt werden kann aufzufordern, jede, die sich hiezu herbeiläßt, und solche zu Stande bringt, erhält das Eigenthumsrecht auf die dadurch urbar gemachten Gründe, mit einer zwölfjährigen Befreyung von aller Grundabgabe. Damit aber die Grenzer in dem Falle, wenn sie eine solche Abzapfung unternehmen wollen, die Abzugsgräben gehörig anzulegen wissen mögen, so haben die Regiments Commandanten jedesmal die betreffenden Strecken nivelliren, und die anzulegenden Gräben aussteken zu lassen, welche so angelegt werden müssen, daß nebst der Austroknung [fol. 3] der Sümpfe, auch wo möglich die an den Gräben vorhandenen Gründe willkührlich bewässert werden können.

Uibrigens wird Mir jeder Vorschlag zu einer dergleichen Austroknung sehr willkommen seyn, und derjenige, von dessen Vorschlag sich Gebrauch machen läßt, wird sich nach dem Masse des erreichten Zweckes den Anspruch auf eine seiner Bemühung angemessene Belohnung erwerben.

Im Tscaikisten Bataillon, welches durch seine Lage zwischen der Theiß und der Donau dem Eindringen des Wassers sehr ausgesetzt ist, muß an jenen Punkten, wo die Uiberschwemmung nicht nur die Riedgründe sondern schon urbares Land, oder wohl gar die Ortschaften bedroht, durch Schutzarbeiten möglichst geholfen werden, wie dieses auch der Fall mit dem bei dem Staabsorte Tittl angelegten Sporn war, dessen Herstellung durch die Sachkenntniß, und zwekmässige Einleitungen des kommandirenden Herrn Generalen so schnell vollbracht wurde.

Mit dem Akerbaue, dieser Urquelle alles Erwerbes, steht es bei weitem nicht so gut, als es bei der grossen Menge des guten Bodens, den das Land hat, seyn könnte. Ich fand zu vieles Land un bebaut, das Benuzte aber nicht vortheilhaft genug besorgt. Nur mit dem Brooder Regimente, und dem Tscaikisten Bataillon habe Ich Ursache mehr zufrieden zu seyn. Allgemein fand Ich Mich jedoch nicht überzeugt, daß die dießfalls [fol. 4] ergangenen vielen Verordnungen, und insbesondere auch diejenigen, welche Ich unterm 7ten May 1807 B. 1396 Wegen der Wiesenkultur erließ, zum Erfolg gebracht worden sind.

Man versicherte Mir zwar allgemein, daß die Grenzer anfiengensich den Feldbau mehr angelegen seyn zu lassen; Ich finde jedoch eine mehrere und vortheilhaftere Benuzung der Gründe unumgänglich nöthig, weil wie Ich schon öfters erinnerte, es nicht genug ist, nur so viel zu bauen, um bei guten Jahren nicht zu hungern, sondern weil auch für Vorräthe auf den Fall eines Mißwachses und endlich für ein Mehreres zur Erhöhung des Wohlstandes gesorgt werden muß.

Auf das eigene Bestreben des Grenzers, darf man sich hierinvnicht verlassen, nebstdem, daß der Träge zur Arbeit angehalten werden muß, bedarf das Grenzvolk noch so vieler Anleitungen, um sein Feld gut bestellen zu lernen. Schon die Akergeräthe taugen nicht vollkommen zur Bearbeitung des Bodens; die meisten Pflüge sind ungelenksam, die Pflugeisen stumpf, daher nicht geeignet den Pflug bald zur Tiefe bald zur Seichte mässigen zu können. Die Auflockerung des Bodens geschieht nachlässig, und indem es auch an eisenen Eggen mangelt, so bleiben jedes mal Erdschollen zurück, die das Aufkommen der ohnedieß nicht genug einpregten(?) Saatkörner unterdrücken. Die Pflüge und Eggen hat man auch nicht in der erforderlichen Zahl, darauf muß besonders gesehen, und diejenigen Häuser die eigene Pflüge zu bespannen vermögen[fol. 5] zur Anschaffung derselben angehalten werden. Sollte für die ärmeren Häuser hiezu ein Vorschuß nöthig seyn, so kann derselbe entweder aus den Gemeinde-Cassen, oder gegen hierortige Bewilligung aus den Grenz-Proventen mit der Bestimmung mässiger Abzahlungs Termine erfolgt werden.

Bei dem Mangel an Dünger und bei dem Umstande, daß man mit den Dungarten, welche für die verschiedenen Gattungen des Bodens am gedeihlichsten sind, zu wenig bekannt ist, thut man zur Verbesserung der Gründe nichts anders, als solche durch mehrere Jahre brach liegen zu lassen. Da dieses aber ein langsames Verbesserungsmittel ist, welches die Grenzer nicht gerne abwarten, so entstehet der Wunsch dergleichen Gründe ganz zu verlassen, und sich, wo Waldungen sind, von diesen durch Rottäker, die freylich als Neurisse fruchttragend sind, zu entschädigen. Dieses Eindringen in die Waldungen kann Ich jedoch nicht gestatten, und da Ich bemerkte, daß man hierin von Seite der Regimenter zu konivent gewesen seyn mag, so finde Ich festzusetzen, daß ohne hierortiger Bewilligung kein Waldgrund den Grenzern überlassen werden darf, und daß bei einem etwaigen Einschreiten um Uiberlassung eines Waldgrundes jedes mal auch das Wald-Directions-Gutachten hieher unterlegt werden müsse. Der Mangel an guten Stallungen und geräumigen Scheuern ist gleichfalls ein bedeutendes Hinderniß für die Land- [fol. 6] und Vieh-wirtschaft.

Alles Streben für Landeskultur ist vergeblich, so lange diese nicht vorhanden sind. Ohne Stallungen muß das Vieh immer verkümmert bleiben, wo dann auch an die Erlangung eines guten Düngers nicht zu denken ist. Gutes, stetts zur Arbeit taugliches Vieh ist die erste Bedingung zu einer guten Landwirtschaft, dieses wird man aber nie haben, wenn das Vieh nicht in Stallungen gehörig gepflegt und gefuttert wird, und wenn es nur seine Erhaltung von der Weide finden soll. Nebst mehreren anderen übeln Folgen ist auch jene eine der Bedeutendsten, daß das Vieh nicht gleich im angehenden Frühjahr zur Feldarbeit gebraucht werden kann, wodurch die beste Zeit zur Sommersaat verlohren gehet, und manche Erndte schlecht ausfällt. Denkt man sich noch dazu, daß gerade zur Zeit, wo die Wintersaat zu besorgen ist, auch das Vieh durch das Austreten der Früchte so sehr abgemattet wird, welch lezterns wegen Mangel der Scheuern nicht verschoben werden kann, so ist der schlechte Zustand des Viehes, sein frühes Zugrundegehen, das Nichtauslangen bei den in der erwähnten Zeit zusammentreffenden mehreren Arbeiten, und so das ganzliche Zurückbleiben der Wirtschaften voll- ständig erklärbar. Hier fehlt es also auch noch an der richtigen Vertheilung der Arbeitskräfte, worauf es in allen Dingen, besonders aber bei Landwirtschaften so sehr ankömmt.

Um auch diesem abzuhelfen, [fol 7.] So werden nebst den Stallungen auch geräumige Scheuern erfordert. Sind diese auch einmal vorhanden, so können die Früchte gleich nach der Erndte in das Trokene gebracht, vor Verderben gesichert, und während des Winters, wo ohnedieß keine andere Arbeit zu verrichten ist, vom Halme gebracht werden. Wenigstens sollte dieses mit denjenigen Früchten geschehen, die man nicht gleich nach der Erndte auszutretten vermag, damit sie nicht im Freyen der üblen Einwirkung der nassen Herbst und

Winter Witterung, und dem Ungeziefer preisgegeben sind. Das General-Commando hat daher alles aufzubiethen, was die Grenzer zur Erbauung der Stallungen und Scheuern vermögen, und ihnen solche erleichtern kann. Nebst der unentgeltlichen Erfolgung des Bauholzes aus den ärarial Waldungen, wo deren vorhanden sind, bin Ich geneigt aufgeschehenes Einschreiten der dürftigeren hiezu auch Geldvorschüsse aus den Grenz-Proventen gegen bestimmte Abzahlungstermine, und selbst auch eine Schonung mit der ärarial Arbeit zu bewilligen. Sollten die Grenzer seiner Zeit, wenn sie dergleichen Arbeiten allgemein unternehmen können, diese dennoch unterlassen, so werde Ich Mich bemüssiget sehen, die mit festen Ernste zu demjenigen Verhalten zu lassen, was Ich durch die – an sie geschehene Aufforderung nicht erreicht sehe.

Über den Mangel an Hutweiden erhielt Ich sehr viele Vorstellungen, daß die [fol. 8] Grenzgemeinden diese, wenn sie auch noch so viele haben nicht zureichend finden, liegt darin, weil man meistens eine unverhältnißmässig grosse Zahl des Viehs hält, welches man bloß von der Weide erhalten wissen will, weil weiter eine periodische Schonung der abgeweideten Plätze um dem Gras wuchse Zeit zur Erhöhung zu lassen, nirgend gehörig bestimmt ist, und weil man sogar das Borstenvieh auf die Hutweide läßt, wo Ich grosse Strecken derselben aufgewühlt fand.

Die Vermehrung der Viehzucht ist zwar allerdings wünschenswerth, aber sie muß oben darum eine Aufforderung zur besseren Pflege der Felder und Wiesen werden, um die Futterergiebigkeit mit dem Viehstande in ein wahres Verhältniß zu bringen. Darauf und auf die periodische Schonung der abgeweideten Plätze, endlich daß das Borstenvieh auf die Hutweiden gar nicht gelassen werden darf, mache Ich die Regiments und Compagnie Commandanten aufmerksam.

Die Kultur der Baumfrüchte und die Benutzung der Hausgärten fand Ich weit unter dem, wie es gemäß des Bodens und des [fol. 9] Klima seyn könnte. In Slavonien fehlt es zwar größtentheils nicht an Obstbäumen, aber an der Veredlung derselben;– Ich werde seiner Zeit darauf Bedacht nehmen, dort Baumschulen anlegen zu lassen, um die Grenzer mit Setzlingen zu versehen, und auch Ermunterungs-Prämien für die sich vorzüglich auszeichnenden Obst-Baumpflanzer festsetzen.

Den mehreren Anbau der Garten- und Küchengewächse, wodurch sich ein angenehmer Wechsel gesunder Nahrung verschafft, und vieles Brod gespart werden kann, muß Ich sehr empfehlen. Mit Bedauern sah Ich, daß der größte Theil des Volkes seine Hausgärten gar nicht, oder nur schlecht benützt, obgleich alle Arten von Gemüse gut gedeihen; wovon Ich Mich in den Hausgärten mehrerer Officiers und der Geistlichen überzeugte.

In den Waldungen fand Ich ausser einigen in Schonung gelegten Gehägen nirgend eine eigentliche Forstwirtschaft. Windfälle, Aeste, Spänne liegen so häufig umher, daß es in einigen Gegenden einem Verhaue gleicht. Ich fand junge Bäume abgestockt, während man alte und wipfeldürre stehen [fol. 10] ließ. Der junge Anflug ist nicht geschont, der, welchen Ich sah, ist vom Viehe abgefressen, und ganz verkrümmt. Ein Beweis, daß man dem Eintreibe des Viehes in die Wälder nicht Einhalt thut, und an die grosse Notwendigkeit eines ergiebigen Holznachwuchses nicht denkt. Einstweilen – bis nach geendigter Waldaufnahme – wegen der eigentlichen Forstbewirthschaftung eine andere Vorschrift ergehen wird, empfehle Ich die genaue Beobachtung des Waldregulativs und desjenigen, was hierüber auch das Kantons-Regulativ vorschreibt, wobei Ich noch insbesondere den Grundsatz erinnere, daß solange brauchbares liegendes Holz vorhanden ist, kein grüner Stamm gefällt werden darf.

Da übrigens für die vielen Waldungen der aus gedehnten slavonischen Grenze noch ein Wald-Director nöthig erkannt wird; so haben Seine des Generalisimus Erzherzog Carl kaiserliche Hoheit die Anstellung desselben, und zwar für die Syrmische Brigade zu bewilligen geruhet, wozu Ich den Waldmeister Franz Bachoffen des Deutsch-Banatischen Regiments, mit den für einen Wald-Director ausgemessenen, aus den Proventen des Peterwardeiner [fol. 11] Regiments vom Tage des abgelegten Dienstes zu beziehenden Gehalte von jährlichen 600 fr. und mit dem Pferdpenzionen-Aequivalente von jährlichen 144 fr., dann mit dem Genusse der sonstigen Emolumente ernenne, und ihm sein Dekret durch den Weg des banatischen General-Commando aushändigen lasse. Das General-Commando hat ihm auf sein Anmelden den gewöhnlichen Dienstid abzunehmen, und ihm vom Tage des abgelegten

Eides seine Gebühr bei dem Peterwardeiner Regimente auszuweisen. Dieser hat seinen Aufenthalt bei der Brigade zu Mitrowitz zu nehmen, wohin Er des ehesten abzugehen unter einem beauftragt wird;

Das General-Commando hat dafür zu sorgen, daß ihm zu Mitrowitz das nöthige Unterkommen verschafft werde. Derselbe erhält unter seine Aufsicht das Waldwesen des Peterwardeiner Regiments, des Tcsaikisten Bataillons, und der slawonischen militär Communitäten. Der zu Winkovze angestellte Wald-Director Maschekhat demselben alles, was auf diese Waldungen Bezug nimmt, gehörig zu übergeben. Es bleibt daher dem Wald Director Maschek nur noch die Aufsicht über das Waldwesen des Brooder und des Gradiscaner Regiments, und da durch die Anstellung zweyer Wald-Directoren die Geschäfte getheilt, und wesentlich erleichtert sind, so erwarte Ich daß die Gebrechen abgestellt, und das untergeordnete Waldpersonale durch Belehrungen und strenge Aufsicht zu seinen Obliegenheiten angehalten werden.

Mit der Seiden Galeten-Erzeugung im Brooder und Gradiscaner Regimente habe Ich Ursache sehr zufrieden zu seyn; im Peterwardeiner Regiment und im Tcsaikisten Bataillon aber scheint man zu diesem Erwerbe weit weniger geneigt; das Grenzvolk daselbst muß daher hiezumehr angeeifert werden. [fol. 12]

Wegen Erbauung der nöthigen Seidenspinnhäuser beziehe Ich Mich auf die hierortigen Verordnungen vom 7ten und 6ten November vorigen Jahrs B. 4287 und 4335, die baldmöglichst zum Erfolg gebracht werden müssen.

Maulbeerbäume hat das Gradiskaner Regiment bei weitem nicht so viele, als das Brooder Regiment, und auch das Peterwardeiner Regiment stehet demselben hierin nach, das Tschaikisten Battailon aber hat deren sehr wenige, und die vorhandenen sind meistens erst neue zum Ablauben noch nicht geeignete Anpflanzungen. Auf die größtmögliche Vermehrung der Maulbeerbäume, ohne welchen die Galleten-Erzeugung nicht genug empor kommen kann, muß daher alle Sorgfalt verwendet werden, und in jedem grössern Orte Plantagegärten vorhanden seyn.

Mit der Pflanzung der Bäume in den Alleen hat man schon viele Versuche gemacht, deren aber die meisten ausser dem Brooder und Gradiskaner Regiment, wo Ich mehrere gut gerathene Alleen fand, mißlingen. Vorzüglich ist dieses der Fall im Peterwardeiner Regiment. Die Bäume, die bisher gesetzt wurden, sind zu dünn, und Ich bemerkte, daß man deren erst im Frühjahr, statt im Herbste gesetzt hat. So fand Ich auch, daß die lebendigen Zäune gleichfalls nicht aufkamen. Der Fehler mag mitunter darin liegen, daß man diese in den Erdaufwurf setzt, wo sie doch zuerst gesetzt, und dann erst die Erde aus dem Graben aufgeworfen werden muß. Künftig hat die Pflanzung der Bäume in den Alleen, und der lebendigen Zäune von den Maulbeerbaum Aufsehern oder dem Waldpersonale, welche damit umzugehen wissen, zu geschehen.

Der Jessenowatzer Damm im Gradiskaner⁵ Regiment ist beiderseits mit Felber zu besetzen, wozu Ich auch dem Generalkommando in der Banalgränze in Betreffderjenigen Streke, welche zu dem 2ten Banalregiment gehöret, unter einem den Auftrag ertheile. Damit wird der Damm an Festigkeit gewinnen. [fol. 13]

Die thüalichen(?) Hause verwechselt werden, worüber die Verwechslungs-Vorschläge mit den Uiberlassungsbedingnissen zur weiteren Entschließung hieher vorzulegen sind.

Die Bürger zu Mitrowitz haben Mir den Wunsch zur Errichtung eines Spitaals daselbst geäußert, ob hiezu die Mittel vorhanden sind, und wie dieser Antrag überhaupt auszuführen sey, hierüber sind die Vorschläge hieher einzureihen.

Uiber den Antrag der Peterwardeiner Communitaet, den Magistrat aus der Festung in die Vorstadt Ludwigsthal zu übersetzen; habe Ich noch unterm 18ten May vorigen Jahrs die umständlichen Vorschläge abverlangt, die bald möglichst einzureihen sind, um thunlichen falls das dermalige Comunitaetshaus in der Festung für die Beamten des General- kommando, welchen es daselbst so sehr an Unterkunften fehlt, zu erhalten.

⁵ Dvostruki upis i prepravak

Mit dem Bau des Stadthauses zu Carlowitz, gieng es zu langsam, wobei es zuverlässig an guter Aufsicht gebrach. Ich zweifle nicht, daß der Commandirende Herr General schon die nöthige Abhilfe getroffen haben wird.

Das Stadthaus zu Semlin find Ich zu wenig geräumig, und überhaupt von schlechter Bauart; sobald die Mittel vorhanden sind, und auf Arbeiter gezählet werden kann, muß dort ein neues Stadthaus erbauet werden.

Dort mangelt es auch an einem geräumigen Militärspital, weswegen mehrere kranke Soldaten einzeln in Bürgershäusern verlegt werden müssen, wo sie sich zu viel selbst überlassen sind, und auch die Gefahr der Kontagion zu besorgen ist. Bei den gegenwärtigen Umständen und bei der verringerten Besatzung ist zwar die Erbauung eines neuen Spitals weniger dringend; wensich jedoch die Umstände wieder ändern, so wird das Generalkommando die nöthigen Abhilfsvorschläge zur weitem Verfügung hieher einzusenden haben.

Wegen des schlechten Zustandes der katholischen Kirchengebäude und des Mangels an eigenen Kirchenvermögen erhielt Ich viele dringende Vorstellungen, von deren [Richtigkeit][fol. 14] Richtigkeit Ich Mich grösttentheils selbst zu überzeugen Gelegenheit hatte. Diese Gesuche habe Ich bereits bescheiden, wornach gemäß der Bescheide das Nöthige zu veranlassen ist, wobey Ich jedoch allgemein zu erinnern finde, daß die Ausführung der diesfülligen Bauanträge nach dem Maaß der Arbeitskräfte oder Gränzer, und überhaupt nur nach und nach unternommen werden kann.

Das Tschaikisten Bataillon muß sich sowohl zum Schiffbau, als auch den sonstigen Bauen beträchtlichere Holzvorräthe verschaffen, um immer gut getroknetes Holz an der Hand zu haben.

Damit auch einmal die slawonischen Gränzregimenter mit den nöthigen Nuthobeln zur Erzeugung der kurzen gefälzten eichenen Nuthschindeln versehen werden können; so hat das Generalkommando die vermög des Berichts vom 15ten vor Monats R. 491 von der Gränzbauverwaltung zugesicherten Vervollkommnungsvorschläge baldmöglichst hieher gelangen zu machen.

Bei der Festung Altgradiska traf Ich eine grosse Menge dem Fortificatorium gehöriger und demselben nicht nöthigen Ziegeln an. Das Generalkommando hat hieher anzuzeigen, wie viele derselben noch brauchbar sind, und ob diese nicht allenfalls in der Militärgränze verwendet dann gegen welchen Preis übernommen werden können.

Einige Gemeinde-Magazine im Gradiskaner Regiment sind schlecht gebaut, in welchen die Gränzer ihre Früchte verlieren müssen. Dieses ist auch der Fall mit mehreren Kukuruz-hambars im Brooder Regiment. Diesfalls muß die nöthige Abhilfe getroffen werden.

Das Gemeinde Magazin zu Csurrugh in Tschaikisten Bataillon traf Ich voll Wippeln, von welchen es gereinigt, und auf eine bessere Konservirung der Früchte gesehen werden muß. Das Gradiskaner Regiment hat noch einige alte Steuer- und Nahrungsschulden, [von sehr verarmten Gränzhäusern] zu deren Hereinbringung keine Hofnung, vorhanden ist. Um dergleichen alte Schulden aus der zwecklosen Vermerkung zu bringen, ist über diese[fol. 15] das gehörig instruirte Passirungsgesuch hieher einzureichen.

Um die nöthigen Vorbereitungen zur Regulirung des Schulwesens in der gesammten Militärgränze treffen zu können; so sind wohlüberlegte Vorschläge über alles dasjenige, was sowohl in Ansehung der Lehrmethode und des Katechisirens für die Jugend jeder Religionsparthey, als der Erweiterung der Schulen und Unterrichtsanstalten nöthig befunden wird, hiehereinzureichen. Zur Erstattung solcher Vorschläge sind nicht nur allein die Regimenter, des Tschaikisten Bataillon und die Militär Communitaeten, sondern auch das Schulpersonal und in Ansehung des Katechisirens auch die Geistlichkeit aufzufordern, und insbesondere anzuzeigen, an welchen Orten und aus welchen Ursachen allenfalls noch deutsche Schulen zu errichten befunden werden. Diese einzelnen Vorschläge hat das Generalkommando zu sammeln, und mit seiner eigenen Wohlmeinung hieher zu unterlegen.

Um bei Verpachtung der ärarischen Wirthshäuser, Fleischsbänken, Mühlen etc: die Uibersicht von dem eigentlichen Werthe des Objekts und von den Zinsen, die dasselbe mit Einrechnung des sonstigen Gefällsabwerfen soll, zu erlangen; so ist künftig bei einer jeden derley Verpachtung in dem Exarendirungsprotokoll der in den Gränz Oeconomie Rechnungen aufgeführte Werth des betreffenden Objekts anzumerken.

Ich habe ferner im Tschaikisten Bataillon die Bemerkung gemacht, daß die Pupillengründe verkauft werden. Dies ist gegen die Grundgesetze und insbesondere gegen den 20ten §. derselben, welches Ich zum Nachverhalt allgemein zu erinnern finde.

In Ansehung des Ausmaßes an Wiesen und Brennholz für diejenigen katholischen Pfarrer, welche in der slavonischen Militärgränze von Localkaplänen hiezu neu erhoben worden sind, und hofkriegsräthliche Dekrete erhalten haben, wird in Bezug auf Meinen von Tittel unterm 9ten Juny vorigen Jahrs erlassenen Befehl, und in Erledigung des von dem General-Commando hierauf erstatteten Berichts [fol. 16] vom 25ten July vorigen Jahrs. R. 2458. Folgendes festgesetzt:

Einen solchen Pfarrer können 4 Joche Wiesen zugemessen, und in steuerfreyen Benützung überlassen werden, wenn Er ausser seinem Wohnorte auch noch Filialien zu versehen und dieserwegen Pferde zu unterhalten hat, und wenn sich die betreffende Gemeinde zur Heumahd, und zur Einführung des Heues freiwillig herbeilassen, widrigens sie gehalten sind, ihrem Pfarrer zur Abhaltung des Gottesdienstes in den Filialien, oder zu allen sonstigen in der Seelsorge verfallenden Verrichtungen mit ihren Pferden abzuholen, und wieder zurückzuführen.

Dagegen haben diejenigen dieser Pfarrer, welche keine anderen Seelsorge, als die in ihrem Wohnorte besorgen, oder welche in ihre Filialien mit den Pferden der Gränzer abgeholt werden, auf Wiesen keinen Anspruch; weil sie Pferde zu halten nicht nöthig haben. An Brennholz hat jeder dieser Pfarrer jährlich 12 Klafter unentgeltlich zu erhalten, welche ihnen die zu ihrer Pfarre gehörigen Gemeinden fällen und beiführen müssen.

Diese, blos die erwähnten neuen Pfarrer angehende Verfügung hat jedoch auf die alten mit Lukno angestellten Pfarrer, welche bei ihrer seitherigen Wiesen und Holzgebühr verbleiben, keine Beziehung.

Von dem General-Commando erwarte Ich mit Zuversicht, daß es Meine Anträge, sobald es Zeit und Umstände zulassen, in Ausführung zu bringen bemüht seyn werde. Wien den 18ten März 1809.

(manu propria) E[rz]h[erzog]. Ludwig FML [Feldmarschallieutenant] [fol. 17]

BIBLIOGRAFIJA

1. HR-HDA-Fond 430 (Slavonska Generalkomanda), kut. 48, 1809-R-4/1. (*Izvjestaj nadvojvode Ludwiga o stanju u Slavonskoj vojnoj krajini nakon proputovanja*)
2. Lazanin, Sanja. *Priručnik iz njemačke paleografije*. Tipex, Zagreb, 2004.
3. Roksandić, Drago. *Vojna Hrvatska: La Croatie Militaire –krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809.-1813.)*. 1. knjiga . Školska knjiga-Stvarnost, Zagreb, 1988.
4. https://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Habsburg,_Ludwig_Joseph_Anton – Biografski podaci o nadvojvodi Ludoviku Austrijskome (posljednji uvid 11.11.2018.)

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Tema broja / Topic

Iz povijesti šuma sjevernog i istočnog Jadrana
From the forest history of the northern and eastern Adriatic

Volumen XIV / Broj 14
Zagreb – Samobor 2018
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb
tel.: +385/1/4092-148, fax: +385/1/4092-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnik / Co-publisher:

Ekohistorijski laboratorij Centra za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
www.ffzg.unizg.hr; http://ckhis.ffzg.unizg.hr/

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moaćanin,
Hrvoje Petrić, Drago Rokсандić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Rokсандić – president/predsjednik (*Zagreb*), Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Marija Benić Penava (*Dubrovnik*), Slaven Bertoša (*Pula*), Zrinka Blažević (*Zagreb*), Tatjana Buklijaš (*Auckland, New Zealand*), Ljiljana Dobrovšak (*Zagreb*), Goran Đurđević (*Požega*), Josip Faričić (*Zadar*), Borna Fürst Bjeliš (*Zagreb*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (*Zagreb*), Paul Hirt (*Tempe, SAD*), Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Egidio Ivetic (*Padova, Italija*), Silvije Jerčinović (*Križevci*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (*Zagreb*), Christof Mauch (*München, Njemačka*), Kristina Milković (*Zagreb*), Ivan Mirnik (*Zagreb*), Mirjana Morosini Dominick (*Washington D.C., SAD*), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (*Zagreb*), Hrvoje Petrić (*Zagreb*), Lajos Rácz (*Szeged, Mađarska*), Gordana Ravančić (*Zagreb*), Marko Šarić (*Zagreb*), Mladen Tomorad (*Zagreb*), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Slavonski Brod, Zagreb*), Frank Zelko (*Burlington, VT, SAD*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek*), Ivana Žebec Šilj (*Zagreb*)

UDK oznake članaka / Article's UDC markups:

Ivica Zvonar

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić, Vesna Vlahović-Štetić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2018.

Adresa uredništva / Mailing addresses:

Hrvoje Petrić (editor/urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja RH

Print supported by Ministry of science and education of Republic of Croatia

Na naslovnici / Cover:

Greening Istria: San Donat, up the Mirna valley 2018 (Photo E. Johann)

Ekonomsku i ekohistoriju referiraju:

CAB Abstracts

HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA

AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA

CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland

ECONLIT – AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA